

Символізація квітів у давньогрецькій і слов'янській міфології

У статті аналізується концепт «квітка» у давньогрецькій та слов'янській міфології. Це дозволяє зробити висновок, що міфологізації піддаються не тільки дерева й інші великі рослини, але і трави, мох та інші об'єкти рослинного світу.

Ключові слова: міфологізація, рослинний світ, квітка, символізація

Феномен розуміння символічної природи мови пов'язаний із проникненням у багатомірність духовного світу, що іманентно виявляється в модальностях *міфу, мови, світобачення* [24, с. 18]. У мистецтві осягнення духовного, художнього світу передбачає застосування різних спектрів світорозуміння, які дозволяють виявити багатство внутрішніх проявів кожного його явища. При цьому щоразу виявляється, що розуміння світу не є його простим відображенням, повторенням дійсності, а включає діяльність духу. Це значним чином фіксується та проявляється у мові, що є скарбницею духовного культурного досвіду народу та його міфології.

Національна специфіка, помножена на міфологію, релігію та доісторичну пам'ять, знаходить свій прояв не лише на рівні тем, мотивів, образів, а й на рівні поетичного слова. Слово вбирає в себе досвід минулого, нашарування різних епох.

Саме тому погляд дослідника повинен проникати крізь усяке розмаїття, у тому числі й розмаїття символів, щоб виявити сутність буття.

Міфологізації піддаються не тільки дерева й інші великі рослини, але і трави, мох та інші об'єкти рослинного світу. Трава нерідко виступає як символ простих людей, покірності, підлеглості, непомітності, але також і корисності. Особливі системи символічних значень утворюють квіти.

У міфології квіти символічно пов'язані з красою, любов'ю і смертю. Безліч красивих міфів і легенд про походження тієї чи іншої квітки сплели воедино мотиви любові і смерті. В грецькій міфології символ квітки відіграє неабияку роль.

Прекрасний фрігійський юнак Аттіс, улюбленець Великої Матері Кібели, був вірним стражем її храму до тих пір, поки не захопився однією чарівною німфою. Розгнівана богиня безжально розправилася з закоханими: вона погубила німфу і наслала безумство на Аттіса. Юнак збожеволів від горя, оскопив себе і помер, але з кожної краплі його крові виросла квітка [1, с. 247].

Богиня краси Афродіта гірко оплакувала свого коханого Адоніса, який загинув від іклів розлюченого кабана [3, с. 45]. Там, де пролилася кров з ран вмираючого, проросли криваво-червоні троянди, а там, куди капали сльози невітійної красуні-богині, виросли блакитні, як її очі, *анемони* [3, с. 45].

Причиною смерті інших міфічних героїв стала нерозділене кохання. Мавка Клітія, покинута променистим богом сонця Геліосом, не могла відірвати від улюбленого очей, і врешті-решт перетворилася на *геліотроп* – квітка, чий віночок завжди повертається слідом за сонцем, що блукає по небосхилу [1, с. 47].

Чарівний юнак Нарцис, пожираючи поглядом власне відображення у дзеркальній гладі струмка, помер від нерозділеного кохання до себе самого. Настільки безглузда смерть дала життя однойменній квітці і новому значенню в людській символіці, так як *«нарцисом»* стали називати самозакоханого егоїста.

Фіалка – символ смутку, смерті, але водночас емблема пробудження природи, девіз Афін, знак невинності, скромності, цноти, чистоти, беззахисності, відданості своєму коханому [2, с. 57].

У греків *фіалка* вважалася квіткою смутку і смерті. Нею прибирали смертне ложе і могили молодих, дочасно померлих дівчат. Символічне значення *фіалки* пов'язане із легендою про переслідування чарівної дочки Атласа богом сонця Аполлоном і передчасне її перетворення на чудову *фіалку* [1, с. 29].

³¹ Кобиленко Наталя Костянтинівна, старший викладач кафедри грецької філології, Маріупольський державний університет

Фіалка була також емблемою пробудження природи і водночас девізом Афін, котрі Піндар оспівував як завітчане фіалками місто, а скульптори й живописці зображували у вигляді жінки з вінком фіалок на голові [2, с. 174]. У слов'янській міфології фіалка була символом бога Ярили – давнього бога весни, бога весняного сонця, що гине і відроджується [8, с. 165]. Фіалка – символізує радість, однак лілова фіалка – це невтішна туга на весіллі дівчини, в якій немає в живих батька; також символ дівочості [5, с. 150]. Вінок із цих весняних квітів не могла носити дівчина, яка втратила невинність:

- *Ой квіточко-фіялочко, твій цвіт опадає;*
- *Жалуй мене, подруженько, жених покидає.*
- *Не журися, подруженько, квітка зелененька;*
- Сей покине, другий буде, ще ти молоденька* [8, с. 166].

Подібно до фіалок, слов'янські міфи пояснюють походження двокольорової квітки «іван-дамар'я» – кровозмісної любові між братом і сестрою, що закінчилася смертю обох. У багатьох українських легендах та піснях розповідається про хлопця й дівчину, які полюбилися, не знаючи, що вони – брат і сестра. Коли ж закохані дізналися про свою кровну спорідненість, вони вирішили померти, не бажаючи жити у гріху. «*Підем, сестро, в темний ліс: нехай же нас звір поїсть* [8, с. 371]», — співається в пісні, проте звірі їх не чіпали й земля не приймала. Тоді вони перетворилися на незвичайні квіти, що цвітуть одразу синім і жовтим цвітом, люди назвали ту рослину «братками»: «*Ходім, сестро, ярами – розсіймося квітами. Ой ти будеш синій цвіт, а я буду жовтий цвіт. Будуть люди квіти рвать – будуть з нас гріхи знімати* [8, с. 371]». Синьо-жовті квітки фіалки триколірної (братки, іван-да-мар'я) є уособленням уявлень про кровозмішення брата і сестри – вогню і води, яке мало світотворче значення. Свято Купала розглядають як момент світотворення, яке відбувалося внаслідок шлюбу божественних близнюків – вогню і води. Створення світу – єдиний випадок кровозмісного шлюбу, який позитивно оцінюється в народній свідомості. Існує думка, що сестру і брата – шлюбну пару – колись приносили в жертву на честь свята сонця і води. Вони були обранцями, які присвячувалися божествам і водночас заступали їх. Дійство набувало значення сакрального космогонічного акту. *Братки* українці часто садять на могилах померлих родичів [8, с. 372].

Мак – міфопоетичний образ, символ сну і смерті, небувалої краси, також символ нев'янучої молодості та жіночої чарівності [10, с. 37]. Присвячений всім місячним і нічним божествам. Символізує плодючість, родючість, забуття, неробство.

Мак слугував символом родючості через свою велику родючість. Тому він є постійним атрибутом Гери – богині родючості і шлюбу. Храм і статуя богині родючості та шлюбу – Гери на острові Самос прикрашалися маковими головками. З маком в руці завжди зображувалася богиня жнив – Деметра. З квіток маку і хлібних колосків плели вінки, якими прикрашали її статуї. Часто саму богиню називали *меконією* (від грецького – мак) [4, с. 421].

Стародавні греки вважали, що ця квітка була створена богом сну Гіпносом для Деметри, коли вона настільки втомилася в пошуках своєї зниклої дочки Персефони, яку вкрав Аїд, повелитель підземного царства мертвих, що не могла більше забезпечувати зростання хлібів – тоді Гіпнос дав їй маку, щоб вона заснула і відпочила [1, с. 12].

З *маком* іноді зображували Персефону – її представляли обвитою гірляндами макових квітів – як символ спокою, що спускається на землю. *Мак* називають «сліпий удар», оскільки яскравий червоний колір маку осліплює, і «слабка голова», тому що запах його квітів викликає головний біль [10, с. 375]. Ця квітка є атрибутом Гіпноса [10, с. 72]. Його зображували у вигляді юнака чи ангела з опущеними крилами, що несе в руках макові головки, іноді з вінком з макових головок на голові.

«Прекрасний, юний бог сну Гіпнос. Він нечутно носить на своїх крилах над землею з головками маку в руках і лле з рогу снотворний напій. Ніжно торкається він своїм чудовим жезлом очей людей, тихо стуляє повіки і занурює смертних в солодкий сон. Могутній бог Гіпнос, не можуть опиратися йому ні смертні, ні боги, ні навіть сам громовержець Зевс: і йому Гіпнос змикає грізні очі і занурює його в глибокий сон ...[1, с. 34]».

Він був атрибутом бога смерті – Танатоса, тому його зображували у вигляді юнака з вінком з маку, але з чорними крилами, в чорному вбранні, що гасить перекинутий палаючий факел [1, с. 37]. Царство сну Морфея було засаджено маками.

У слов'ян червоний цвіт *маку* – символ дівочої краси. Поширеним було вірування в чудодійні властивості маку як оберегу від лиходійства відьом упирів. Водночас *мак* пов'язується із хронічними істотами, смертю («*маку найвся*»; «*на мак розбити*»). *Мак* також символізує навколишній світ, оселю; світанкову зорю; швидкоплинність людського життя.

Євшан-зілля /полин/ – символ пам'яті; рідної землі, Батьківщини [7, с. 13]. *Євшан-зілля /полин/* – степова запашна рослина з червоним або пурпуровим цвітом. Слово «*євшан*» за походженням тюркське. В Іпатіївському літописі міститься цікава оповідь про братів-половецьких ханів – Отрока та Сирчана. Після поразки від Мономаха хан Отрок опинився у Грузії, а Сирчан залишився коло Дону. «По смерті ж Володимира остався у Сирчана один лиш музика Ор, і послав він його в Обези /частина Грузії/, мовивши: «Володимир уже вмер. Тож вернися, брате, піди в землю свою. Мов же ти йому слово моє, співай же йому пісні половецькі. А якщо він не схоче, дай йому понюхати зілля, що зветься *євшан*. Той же не схотів ні вернутися, ні послухати. І дав Ор зілля, і той, понюхавши і заплакавши, сказав: «Да лучче есть на своїй землі кістками лягти, а ніж на чужій славному бути». І прийшов він у землю свою [6, с. 272]. Не випадково митрополит Іларіон підкреслював: «Євшан-зілля зцілює від винародовлення, і хто забуде свою батьківщину, воно пригадає» [6, с. 273].

У біблійі слово «*полин*» нерідко поєднується зі словом «яд». Грішники часто зазнають кари господньої саме полином.

В українському фольклорі *полин* – надійний оберіг від русалок, іншої нечисті. За віруваннями, на Русалчин великдень мавка, перестрівши людину, питала: «Полин чи петрушка? [8, с. 376]». Якщо та показувала полин, русалка миттю зникала.

У фольклорі полин виступає, як правило, символом нещасливого, безталанного життя:

Лучче мені, мати,

Гіркий полин їсти,

Аніж мені, мати,

Із нелюбом сісти [8, с. 376].

Образ «*євшан-зілля*» став літературною традицією. Він зустрічається у творах І. Франка, М. Вороного, Л. Забашти, М. Чабанівського, В. Коломійця, О. Гончара та ін.

В останні роки цей символ поширює свої межі, поглиблюється. «*Євшан*» – це і хронос, товща часу, символ вічної любові до Батьківщини, символ неможливості її знищити [8, с. 376].

Рослина, що схожа за походженням із полином (рід рослин родини айстрових), але суттєво відрізняється за символічним навантаженням, це *амбросія, також амброзія, амвросія – та, що дарує безсмертя* – їжа олімпійських богів, що давала безсмертя й вічну молодість [9, с. 71]. Цю їжу Зевсові подавали голуби; іноді амбросію діставали й смертні, які користувалися надзвичайною ласкою богів (Геракл) [9, с. 98].

Амброзія – запашна мазь, яка робила богів гарними й вічно молодими. Зевс натирив нею своє волосся.

Спільними для цих двох рослин є їхні цілющі якості, але *полин* в слов'янській міфології зцілює від поневіряння, в той час як *амброзія* від – смерті.

Господарями квітів у давньогрецьких міфах виступають прекрасні богині любові і краси (грецька Афродіта) або юні діви-чарівниці, в чий владі наділяти квіти найтоншим ароматом, або навпаки, позбавити їх привабливого запаху і виду. У слов'янській міфології культ квітки (модифікованого дерева) присвячений Перунові, що мав восьмипелюсткову конфігурацію (аналогічна форма властива плану перунових святилищ) [8, с. 378].

Фантастичні квіти розцвітають в міфології пишним цвітом. Вогненна квітка *напороті* із слов'янських переказів, розпускається тільки в ніч на Івана Купала, вказує на заховані в землі скарби. Квіти є навіть в сумному царстві похмурого Аїда, але на темних полях, де бродять, жалібно стогнучи, примарні тіні померлих, ростуть тільки мертвенно-бліді *асфодели*, і не радість вони висловлюють, а нескінченну скорботу. Період появи квітів був настільки значущим природним подією в житті людей, що знайшов своє відображення в народних календарях.

Таким чином, символізація квітів в давньогрецькій і слов'янській міфології суттєво відрізняється: в давньогрецькій міфології ми спостерігаємо міфологеми про людину, що виростає з рослини, або проростає у вигляді рослини (наприклад: *сади Адоніса; відродження Аттіса у вигляді квітів і дерев; рослини минуле Діоніса; зв'язок з деревами німф і дріад*), про перетворення міфологічних персонажів у рослини, зокрема в квіти (*Дафна, Нарцис, Гіацинт*), про зачаття від плоду рослини (*дочка річки Сангаріос зачала Аттіса від куштування плоду мигдалевого (варіант: гранатового дерева)*), про походження рослини з крові або тіла міфологічного персонажа. Подібним прикладом в слов'янській міфології виступає міфологізація *синьо-жовтої квітки фіалки триколірної (братки, іван-да-мар'я)*, яка символізує кровозмісну любов між братом і сестрою, що закінчилася смертю обох і, як результат, виступає їх втіленням. Здебільшого ж в слов'янській міфології квіти несуть символічний зміст і розкривають світосприйняття тогочасного народу, при цьому персоніфікація квітів зустрічається не настільки часто порівняно з давньогрецькою міфологією.

Література

1. Гловацька К. І. Міфи Давньої Греції / К. І. Гловацька. – К.: Веселка, 1991. – 264 с.
2. Колодний А. Релігієзнавчий словник / А. Колодний. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
3. Кун Н. А. Легенды и мифы Древней Греции / Н. А. Кун. – Х.: ВАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус»», 2006. – 480 с.
4. Левчук Л. Т. Історія світової культури. Культурні регіони / Л. Т. Левчук. – К.: Либідь, 1997. – 430 с.
5. Лозко Г. С. Коло Свароже: відродження традицій / Г. С. Лозко. – К.: Український письменник, 2004. – 223 с.
6. Пономарьов А. П. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / А. П. Пономарьов. – К.: Либідь, 1991. – 640 с.
7. Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси / Б. А. Рыбаков. – М.: София, Гелиос, 2001. – 744 с.
8. Соболев Н. А. Мифология славян. Загробный мир по древнерусским представлениям / Н. А. Соболев. – СПб.: Лань, 1999. – 272 с.
9. Шахнович М. И. Первобытная мифология и философия / М. И. Шахнович. – Л.: Наука, 1971. – 240 с.
10. Яровий В. І. Історія західних та південних слов'ян / В. І. Яровий. – К.: Либідь, 2001. – 630 с.

Symbolization of flowers in Greek and Slavic mythology.

Kobylenko N.

Mariupol State University, Mariupol, Ukraine

The article presents the analysis of the concept “flower” in Greek and Slavic mythology. It enables to make a conclusion that not only trees and other big plants can be mythologized but also grass, moss and other objects of vegetation.

Keywords: *mythologization, vegetation, flower, symbolization*